

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2024-yil, 2-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional ta'lim
boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,
A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV
J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,
A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,
K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani
Universitet ko'chasi, 2-uy
Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 25.02.2024-yil.
Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.
Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.

Korxonada manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,
Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Shukurullayev O.A. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda iqtisodiy tarbiya orqali tejamkorlikni shakllantirishda o'yinning ahamiyati.....	3
Isakov J.A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kreativlik va kasbiy kompetensiyani shakllantirish	9
Raxmatova D.A. Duduqlanishni logopedik shaxobcha sharoitida bartaraf etishga qaratilgan korreksion ish uslublari.....	12
Sadikova G.Sh. Axborot kommunikatsion texnologiyalar fani mashg'ulotlarida 4k model ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati..	17
Куранбоева М.Ш. Педагогические условия формирования предметно-практических компетенций будущих педагогов профессионального обучения.....	21
Amirsaidova Sh. Quyi sinf aqli zaif o'quvchilar xotirasini rivojlantirish usullari.....	26
Mahmudova S.A. Innovatsion yondashuv asosida umumta'lim maktablarida musiqiy madaniyatni shakllantirish metodlarini takomillashtirish.....	31
Kurbonova G.U. Bo'lajak o'qituvchilarda kollaborativ o'qitish muhitini yaratish kompetensiyalarini shakllantirish.....	34
Аюпова М.Ю. Логопунктларда ўқитувчи-логопеднинг ҳамкорликдаги ишларини ташкил этиш.....	38
Сафарова С.О. Основные проблемы и условия реализации инклюзивного образования.....	43
Yo'ldoshev O.A. Globallashuv davrida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish (boshlang'ich sinflar misolida).....	48
Salomova G., Shodiboyeva M. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar nutqini rivojlantirishda doir ishlar tizimi.....	51
Xudoyqulov J. Boshlang'ich ta'limda ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitish uzviyiligi ta'minlash omillari.....	56
Qosimov Sh.U. Kasbiy ta'lim jarayonini tashkil qilishning uslubiy asoslari.....	60
Boymirov Sh.T., Xudoynazarova V.M. Umumta'lim maktablardagi fizika fanini o'qitishda tajribalarning o'rni va ahamiyati.....	66
Xamidova M. Matematika darslarda didaktik o'yinlardan foydalanish yo'llari.....	70
Nurkeldiyeva D. Maxsus pedagog kadrlarni tayyorlashning xalqaro tajribasi.....	73
Raximqulova M.B. Boshlang'ich ta'limda ekologik qadriyatlarini o'rganishda o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirish....	79
Saypillayeva H.B. Ixtisoslik modullarini o'qitishda individual ta'lim tamoyillarining qo'llanilishi.....	86
Abdulazizova N.A. O'quvchilarida zararli odatlarga qarshi immunitetni shakllantirishning amaliy ahamiyati.....	91
Xodjabekova S.A. Duduqlanuvchi bolalarda kommunikativ qobiliyatini shakllantirish muammosini o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari.....	94
Arslanova M.M. Mustaqil ta'lim bo'lajak oligofrenopedagoglarni kasbiy-pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali ta'lim shakli sifatida	99
Nurmanova D.J. Boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitishda 4k modelining ahamiyati.....	103
Narziyeva N.N. Veterinariya oliy ta'lim muassasalarida talabalarda integrativ yondashuv asosida tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish.....	107
Alimov N.N., Boqiyev R.A. Professional ta'lim va oliy ta'lim tizimlarini integratsiyalash borasidagi innovatsion texnologiyalarning ahamiyati.112	
Alimov J.R. Treninning predmet mazmunini aniqlash kombinatsiyalangan mahorat va til va nutqni tanlash uni amalga oshirish uchun materiallar ishlab chiqish.....	116
Shermatova X.K. Bo'lajak musiqi o'qituvchilarini mustaqil bilimlarini rivojlanishining ilmiy pedagogik asoslari.....	122
Abdubannobova M.A. Inklyuziv ta'lim tizimi jarayonining mazmun va mohiyati.....	126
Quvvatova Z.R. Bokschilarda o'z-o'zini boshqarishning gender farqlari.....	129
Исакулова Н.Ж. Божхона соҳасига оид терминлар типологияси..	132

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA EKOLOGIK QADRIYATLARNI O‘RGANISHDA O‘QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

RAXIMQULOVA MAXBUBA BAXRONOVNA

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta‘lim metodikalari kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Maqolada maktab ta‘limi tizimidagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ekologik qadriyatlarni o‘rganishda tadqiqotchilik ko‘nikmalarining mazmuni va metodologik asoslari tahlil qilingan. O‘qituvchilarda tadqiqotchilik ko‘nikmasini rivojlantirishning loyihaviy dasturlarini ishlab chiqish bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Shu bilan birgalikda tadqiqotchilik ko‘nimasini rivojlantirishda ta‘lim-tarbiya doirasidagi mazmuni tizimli tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar. Ekologik qadriyat, tadqiqotchilik ko‘nikmasi, boshlang‘ich ta‘lim, o‘quvchi, mazmun

Аннотация. В статье анализируется содержание и методологические основы исследовательских умений при изучении экологических ценностей младших школьников в системе школьного образования. Учителям рекомендуется разрабатывать проектные программы для развития исследовательских навыков. Также, систематически проанализировано содержание образования в развитии исследовательских навыков в воспитательные мероприятия.

Ключевые слова. Экологические ценности, исследовательские навыки, начальное образование, ученик, содержание

Annotation. The article analyzes the content and methodological basis for research skills in the study of ecological values for elementary school students in the school education system. Teachers are advised to develop project programs for the development of research skills. At the same time, a systematic analysis of the content in the field of education has been analyzed in the development of research.

Keywords. Ecological values, research skills, primary education, students, content

KIRISH. Ekologik muammoning dolzarbligi bugungi kunda inkor etib bo‘lmaydigan va juda muhim hisoblanadi. Hozirgi zamonda atrof-muhit muammolarining dolzarbligining bir necha asosiy sabablari aniqlangan. Iqlimning o‘zgarishi sayyoramiz oldida turgan eng katta muammolardan biriga aylandi. Atmosferadagi issiqxona gazlari darajasining oshishi, birinchi navbatda, inson faoliyati natijasida global isish, ob-havoning o‘zgarishi, ekstremal hodisalar va yerdagi hayotga tahdidlar sababdir. Tabiiy muhitning yo‘q qilinishi va biologik xilmaxillikning yo‘q qilinishi jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Suv va quruqlik ekotizimlarining ifloslanishi, o‘rmonlarning kesilishi, yashash joylarining buzilishi va

yovvoyi hayvonlarning noqonuniy savdosi ko‘plab o‘simlik va hayvonlar turlarining yo‘q bo‘lib ketishiga olib keladi, bu esa pirovardida ekologik muvozanatni buzadi va ekotizimlar barqarorligiga tahdid soladi. Havo, suv va tuproq sanoat faoliyati, qishloq xo‘jaligi, chiqindilar va boshqa manbalar tomonidan tobora ko‘proq ifloslanmoqda. Bu odamlar, hayvonlar va o‘simliklar salomatligiga, shuningdek, umumiy ekologik barqarorlikka salbiy ta‘sir qilib bormoqda. Suv, o‘rmonlar, minerallar va energiya kabi tabiiy resurslardan doimiy va nazoratsiz foydalanish ushbu resurslarning tugashiga olib keladi va ta‘minot va muvozanat muammolarini keltirib chiqaradi.

Ekologik muammolar inson salomatligiga bevosita ta‘sir qiladi. Ifloslangan havo, suv

va tuproq, ishlab chiqarishda qo'llaniladigan kimyoviy moddalar turli kasalliklarni, jumladan, nafas olish yo'llari, saraton, zaharlanish va boshqa kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ushbu va boshqa ko'plab sabablar ekologik muammoning dolzarbligini va sayyoramizni saqlab qolish va tiklash uchun choralar ko'rish zarurligini ta'kidlaydi. Ekologik muammolarni hal qilish uchun birgalikdagi sa'y-harakatlar, global hamkorlik va samarali siyosat va amaliyotlar talab etiladi.

MUAMMONING O'RGANILGANLIK DARAJASI. O'z faoliyatida ekologik muammolarni, ekologik qadriyatlarni o'rganish va targ'ib qilgan ko'plab xorijiy olimlarning tadqiqot ishlari mavjud. Ekologik ta'lim sohasiga katta hissa qo'shgan Mariya Montessori (1870-1952) italiyalik o'qituvchi va shifokor, odamlar va atrof-muhit o'rtasidagi aloqaning muhimligini ta'kidlaydigan o'qitish usulining asoschisi hisoblanib, u bolalarni ekologik qadriyatlar bilan tarbiyalashga va ularda tabiatga mas'uliyatni rivojlantirishga chaqiradi.

Richard Louv (1951 yilda tug'ilgan) amerikalik jurnalist va yozuvchi tabiat va ekologik ta'limga oid ishlari hamda bolalarning tabiat bilan aloqasini tiklash va o'quv jarayoniga ekologik mavzularni ko'proq kiritish tarafdori ekanligi bilan alohida e'tiborga loyiqdir. Devid Orr (1944 yilda tug'ilgan) amerikalik pedagog va yozuvchi, ekologik ta'lim sohasidagi mutaxassisdir. U o'quv dasturiga ekologik qadriyatlarni kiritishni faol ravishda targ'ib qiladi va talabalarni ekologik fikrlashni rivojlantirishga undaydi. Randall Schlusser (1950 yilda tug'ilgan) amerikalik o'qituvchi va yozuvchi, ekologik ta'lim va talabalarda ekologik ongini rivojlantirishga ixtisoslashgan ko'plab ekologik ta'lim dasturlari va resurslarini ishlab chiqdi.

Bular o'z faoliyatida ekologik qadriyatlarni o'rgatish va targ'ib qilishda faol ishtirok etgan o'qituvchilarning bir nechta misollari.

Dunyo bo'ylab ko'plab boshqa o'qituvchilar ham ekologik ta'lim sohasiga o'z hissalarini qo'shib, o'quvchilarning ekologik ongini shakllantirishga yordam berishmoqda.

Ilmiy tadqiqotni amalga oshirishda Sharq mutafakkirlari A.R.Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Maxmud Koshg'ariy, tasavvuf ilmining yetuk namoyondalari Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshbandiy, Imom Ismoil al-Buxoriy, at-Termiziylarning boy madaniy meroslarida olg'a surilgan komil inson g'oyasiga tayandik. Shuningdek, milliy pedagogikamiz namoyondalari M.Behbudiy, A.Avloniy, A.Shakuriylarning pedagogik meroslari boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik tarbiyalashda milliylik tamoyiliga asoslanishimizda muhim ahamiyat kasb etdi.

Shu bilan birga tadqiqot ishini amalga oshirishda respublikamiz pedagog olimlari O.Musurmonova, N.Shodiyev, M.Quronov, S.Temurova, S.Sh.Shermuhammedovlarning fikrlariga ham murojaat etdik. Respublikamizda boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik qadriyatlar ruhida ta'lim berishga bag'ishlangan maxsus tadqiqot ishlari yaratilmagan bo'lsada, umumta'lim maktab o'quvchilarini ekologik qadriyatlar ruhida tarbiyalashning ba'zi qirralari mohiyatini ochib berishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot ishlari maydonga kelgan.

Bu borada amalga oshirilgan ishlar ichida E.Turdiqulov (Tabiiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarga ekologik ta'lim berish muammolari), Sh. Avazov (Yuqori sinf o'quvchilarini o'lkashunoslik ishlari jarayonida ekologik tarbiyalash), M.Hoshimova (O'smirlarni geografiya, biologiya fanlarini o'rganish jarayonida ekologik tarbiyalash) larning ilmiy tadqiqot ishlari muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotchilar ekologik tarbiyani tarbiya tizimining tarkibiy qirralaridan biri sifatida o'rganib, asosan maktab o'quvchilarini aniq fanlarni o'rganish jarayonida ekologik tarbiya va ta'lim muammolariga bag'ishlangan ilmiy

tadqiqot ishlari olib borganlar.

ADABIYAOTLAR TAHLILI. Ekologik qadriyat, ekologik tarbiya va ekologik madaniyat muammolariga ko'proq falsafiy nuqtayi-nazardan tahliliy mulohazalar bildiriladi. Ta'lim va tarbiya muammolari bilan ekologik qadriyatning o'zaro aloqadorligi kabi masalalar o'zaro bog'liq holda tadqiqot manbaiga aylanishi mumkin. Qadriyatlar tushunchasi voqeikdagi muayan hodisalarning insoniy, ijtimoiy va madaniy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llaniladi [3;235]. "Qadriyat deyilganda inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan, millat elat va ijtimoiy guruhlarning manfatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan tabiat va jamiyat hodisalarini majmui tushunilmog'i lozim" [4;12] Qadriyatlar o'zining mohiyatiga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi. Jumladan insin va uning hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. [4;13b] Qadriyatlar tarixiy va zamonaviy bo'lishi mumkin. Qadriyatlarining xilma-xil shakllari bor: moddiy, ma'naviy va umumbashariy, mintaqaviy, umuminsoniy; jamiyat sohalari bo'yicha iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, madaniy qadriyatlar... [3;475)

Qadriyatlar insoniyat tarixi davomida shakllanadi. Ayni vaqtda qadriyatlar mahalliy, milliy, mintaqaviy va umuminsoniy bo'lishi tabiiydir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik qadriyatlar ruhida tarbiyalashda ekologik qadriyatlar mazmuniga ko'ra tarkibiy qirralaridan biri hisoblanadi. Ma'naviy qadriyatlarpedagogolima O.Musurmonovanning ta'rifiga ko'ra «Insonning ma'naviy ehtiyojlari asosida paydo bo'lgan, amaliy faoliyatda davr sinovidan o'tgan, o'z shakl va mazmunida u yoki bu halqning ma'naviy olamini mujassam etgan, asrlar davomida halqning ma'naviy madaniyatini shakllantirish manbai sifatida kadrlanib kelingan ma'naviy-ruhiy hatti-harakatlari narsa va hodisalar majmuidir»[1].

O'zbek faylasuf olimi ekologik madaniyat

tushunchasiga "tabiat – jamiyat - inson" tizimidagi qismlarning o'zaro munosabatlarini muvafiqlashtiradigan, insoniyat borliqdagi barcha mavjudotning dialektik bog'liqligini anglatadigan, atrof-muhit musaffoligini saqlashga undaydigan va shu orqali butun koinotni tanazzuldan saqlashga xizmat qiladigan falsafiy-axloqiy kategoriyadir", deb ta'rif beradi. [2]

MAQOLANING MAQSADI hozirgi davrda o'quvchilarga ta'lim tarbiya berish jarayonida ekologik qadriyatlarni, atrof-muhit muhofazasiga ongli munosabatni shakllantirishda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirishning aniq yo'llarini ilmiy-pedagogik jihatdan ishlab chiqishni va amaliyotga joriy etishni talab etadi.

Shuningdek, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarni ekologik qadriyatlarni o'rganishda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirish maxsus tadqiq etilmaganligi sababli ilmiy asoslangan pedagogik xulosalar, g'oyalar va tavsiyalarga muhtojlik sezmoqda.

Ekologik qadriyatlarni o'rganishda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirish mavzusining o'rganilganlik darajasi uning ilmiy ta'rifi, mazmun-mohiyati va ijtimoiy ahamiyati haqida amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar va o'rganish ishlarining umumiy manzarasi, ekologik tarbiya vazifalari doirasida tashkil qilingan desak mubolag'a bo'lmaydi. Ekologik qadriyatlarni o'rganishda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirishga oid meyoriy-xuquqiy hujjatlarni o'rganilishi pedagogik yondashuv orqali kundalik faoliyat mazmuniga singdirish zarurati aniqlanmoqda. Bu esa boshlang'ich ta'limda amalga oshirilishi zarur bo'lgan dalzarb vazifalarni ko'zda tutadi. O'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirishning maqsadi va vazifalari o'quvchilarga tabiat haqidagi ilmiy bilimlarni egallash; jamiyat va insoniyat uchun zarur bo'lgan tabiatning ko'p qirrali qadriyatlarini tushunish; shaxsiy gigiyena qoidalariga, toza-

ozodalikka rioya etish malaka va ko'nikmalarini tarkib toptirish; atrof-muhit bilan munosabatda bo'lish qoidalarini o'rgatish; tabiatga muhabbat qo'yish ehtiyojlarini rivojlantirish; tabiatni sevish, avaylab-asrash va uni chiroy ochishiga, ko'payishiga ongli ravishda hissa qo'shish; tabiat go'zalligidan ilhomlana olish tuyg'usini shakllantirishdan iboratdir. Ushbu vazifalarni amalga oshirish zamirida yoshlarda ekologik savodsizlikni tugatishga erishish, tabiatga madaniy munosabatni tarbiyalashdan iboratdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida inson va tabiatning o'zaro ta'siri natijalarini tushunishlariga qaratilgan ilmiy bilimlar tizimi, tabiatga nisbatan ekologik qadriyatlarni o'rganishdagi tadqiqotchilik ko'nikmasini va malakalarini shakllantirish ishlarini tashkil etishda maqsad va tizimlilik kerak bo'ladi. Ma'lumki inson har doim izlanishda, o'rganishda va izlanishda bo'ladi. Bu jarayonda esa ekologik tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari odamlarning hayotiy zarurati orqali paydo bo'ladi.

Boshlang'ich sinf yoshida bola ijtimoiy, jismoniy va ma'naviy jihatdan o'zgaradi. Bu yoshda bolada tanqidiy tafakkuri shakllanadi, kattalarning fikriga tanqidiy munosabatda bo'ladi. Berilgan topshiriqlarni o'ylab bajaradi. Ularni qiziqtirgan savollar murakkablashadi, o'z hulq-atvori, yurish-turishi, kattalar bilan munosabati nuqtayi-nazaridan butunlay o'zgaradi. Ularda ekologik tajriba, bilim ham oshadi va ichki dunyosi sifat jihatdan takomillasha boradi. Shuning uchun bu davr o'ziga xos murakkab davr hisoblanadi.

Bu yoshdagi o'quvchilar kattalar bilan qanchalik ko'p muomalada bo'lsa, tabiat bilan mulqotda bo'lsa, u shunchalik keng fikr qilishga, tasavvur etishga o'rganadi. Aks holda esa bolaning intilishi, shijoati, kziqishi sunishi, atrof-muhitdagi ishlarga, tabiat hodisalariga, hayvonot va o'simliklar olamiga befarq bo'lishi mumkin.

Ularg a xos xususiyatlardan yana biri

mustaqillik sari intilishdir. Demak, shunday ekan bu bolalar bilan atrof-muhit hodisalari haqidagi ba'zi masalalarda o'qituvchilar, ot-onalar maslaxatlashmokliklari zarur. Ular bilan muloyim muomalada bo'lish, ruhiy holatiga, ekologik bilim saviyasini oshishiga ijobiy ta'sir qiladigan badiiy asarlarni o'qish va o'rganishni tavsiya etish, tabiat qo'yniga sayohat qilish, xovli, maktabni obodonlashtirish, saranjom-sarishta qilish ishlari bilan band qilish, turli to'garaklarga jalb etish maqsadga muvofikdir. Bu davrda ularni ko'prok ijtimoiy foydali mehnatga jalb etish, unga intilish, qiziqishni tarbiyalash ekologik tarbiyada muhim rol o'ynaydi. Ekologik tarbiyada tabiatga ongli munosabatni tarkib toptirishda hissiyot, qarash va tafakkur asosiy ruhiy jarayon hisoblanadi.

Jumladan, u qo'yidagi yetakchi g'oyalar, tushunchalarni o'z mazmunida qamrab oladi:

- jamiyat va tabiatning o'zaro aloqasi;
- tabiat qonun-qoidalarining o'ziga xosligi (paydo bo'lishi, shakllanishi, rivojlanishi, halok bo'lishi yoki boshqa shaklga aylanishi);
- tabiatning mehnat jarayonida o'zgarib borishi;
- tabiatning, atrof-muhitning o'zaro aloqasi o'zaro ta'siri;
- ekologik ong, tafakkur, faoliyatni o'quvchi ekologik madaniyatini shakllantirishdagi yetakchiligi.

Umumta'lim maktabi o'quvchilarda ekologik ong va madaniyatni tarbiyalash murakkab va o'ziga xos tizimga ega bo'lib, ular bir-biri bilan o'zaro aloqada va o'zaro ta'sirda amalga oshiriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik qadriyatlarni o'rganishda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirishda fasllarga, oila etikasiga taalluqli qadriyatlar muhim tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega. Boshlang'ich ta'limda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirishni qo'yidagi o'quvchilar uchun loyihalarni ko'rib chiqishimiz mumkin.

Bahor fasliga oid ekologik qadriy

holatlarni o'quvchi tadqiqi qiladi va qo'yidagi ekologik tasavvur va hissiyotni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Bahor. Kunlar erib, qorlar eriy boshlaydi. Yomg'ir ta'sirida atrof-muhit top-toza, xavo musaffo. Daraxt barglar chiqara boshlagan, har xil o't-o'lanlardan yer ko'm-ko'k ko'ylak kiygan. Qaldirg'och, chumchuqlarning uchib kelishi tabiatga kurk bag'ishlaydi. Loloqizg'aldok, momoqaymoq, binafsha, lolalar ochiladi. Ularning go'zalligi qishiga zavq-shavk bag'ishlaydi. Inson hayotida, kayfiyatida ham o'zgarish vujudga keladi. Issiq kiyimlar (palto, etik, telpak) yechilib, yengilroq kiyimlar kiyishga o'tiladi. Hayvonlar ham o'zlarini oftob nurida toblay boshlaydilar. Dehqon yer haydash, ekin ekishga kirishadi. Ko'chalarga, hovlilarga daraxt, buta ko'chatlari o'tkaziladi, gulzorlarga gullar ekiladi. Daraxtlarning ortiqcha shoxlari kesilib, ularga shakl beriladi. Qishloqlarda sigir-buzoqlar, kuy-echkilar yaylovlarga o'tlatishga chiqariladi. Bolalar hayotida ham keskin o'zgarishlar vujudga keladi, ya'ni chavgon, chillak, ko'rash, tuptosh, xo'roz urishtirish, hashar, kim o'zar kabi halq o'yin qadriyatleri, futbol, voleybol, basketbol kabi tup o'yinlari bilan mashg'ul bo'ladilar.

Bahor kayfiyati bilan qo'yidagi ekologik qadriyatlar o'quvchilar ongiga singdiriladi: osmon, yer, suv va havo muqaddas; atrof-muhit toza-ozodaligi salomatlik garovi; daraxtlar, o'simliklar, hayvonlarni parvarish qilish – umuminsoniy qadriyat; milliy an'analar, urf-odatlar – hayotiy ehtiyoj; go'zallikka intilish, uni avaylab-asrash estetik-ekologik qadriyatdir.

Yoz – quyosh harorati eng yuqori fasl. Yozda o'simliklar quyosh nuridan tez o'sadi, yetiladi, pishadi. Mehnat qaynaydi. Bug'doylar, makkajuxorilar, pomidor, bodring, qovun-tarvuz, bulg'or qalampiri, sabzavotlar, ko'katlar quyosh nuridan shirin-shakar bo'lib pishadi. Hayvonot olami quyosh nuridan o'zini soya salqin joylarga tortadi. Olma, o'rik, nok,

shaftoli, olcha, gilos va boshqa mevalar ham pishib yetiladi. Hasharotlar va turli tuman qushlar uchun yoz fasli yashash, yashnash fasli hisoblanadi. Daraxtlar, o'simliklar, poliz ekinlari shamol ta'sirida changlanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi ongiga singdirish lozim bo'lgan yoz fasli bilan bog'liq ekologik qadriyatlar: pishib yetilgan meva sabzavotlarni nobud qilmaslik, isrof qilishning oldini olish; qish uchun ho'l va quritilgan mevalarni g'amlash; xo'l mevalarni saqlash tartib-qoidalariga amal qilish; mevalarni is'temol qilishda toza-ozodalikka rioya etish; o'simlik va hayvonot olamiga mehr-muhabbat bilan munosabatda bo'lish; yoz ne'matlarini avaylab-asrash, tabiatga muhabbat qo'yish, suvdan unumli foydalanish; yoz faslida dam olish, quyosh nuridan salomatlikni mustahkamlash maqsadida foydalanish; dehqon mehnatini qadrlash va ulug'lash; shamolning tabiatdagi ijobiy ta'sirini anglab yetish.

Kuz – fasli ham yoz faslidek issiq bo'ladi. Kunlar qiskarib, ertaroq qorong'u tusha boshlaydi. O'simliklar dunyosidagi o'sish susayadi, daraxt barglari sarg'ayadi va oktabr oyidan boshlab ular to'kila boshlaydi.

Meva-sabzavotlar yig'ib olinadi. Xazonrezgilik boshlanadi. To'kilgan barglar yoqilmasdan yerga ug'it bo'lish uchun ko'mib tashlanadi. Agar yoqib yuborilsa ekologik muhit zaharlanadi, inson organizmi zaharli havodan kasallanishi mumkin. Haroratning pasayishi bilan hasharotlarning bir qismi o'ladi, kolganlari esa sovuqdan pana joylarga yashirinadilar. Qushlar esa tudalashib issiq o'lkalarga uchib ketadilar (qaldirg'och, jibljibon, zarg'aldaq, ko'k qarg'a, turna, g'oz, o'rdak, laylak). Ularning o'rniga sovuqqa chidamli go'ngqarg'a, qoraqarg'a, sufiturg'ay, dala chumchuq, chigirtka va qorayaloqlar paydo bo'ladilar. Qishlash uchun kelgan qushlar bolalarning yordamiga muhtojdir. Ularni ovqatlantirish, maxsus inlar yasash, daraxtlarga donxo'raklar osib qo'yish, har bir o'quvchining

hayvonot olamiga bo'lgan mehr-muhabbatidan dalolatdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'z fasli bilan bog'liq qadriyatlardan: kunning har bir daqiqasidan unumli fodalanish; qish uyqusiga ketadigan daraxtlar va yerni qishga tayyorlash; xazonrezdan atrof-muhitni ozoda saqlash; qishlash uchun kelgan qushlarga g'amxo'rlik qilish; uy hayvonlarini sovuqdan saqlash chora-tadbirlarini qurish; uy gullarini o'stirishga ehtiyojni o'stirish, mehnatsevarlik kabilarni o'zlarida shakllantirishlari zarur.

Qish fasli o'zining qorli, yomg'irli va sovuq kunlari bilan boshqa fasllardan ajralib turadi. Qishda daraxtlar, ba'zi xasharotlar uyquga ketadi. Yer kelgusi ekish pallasiga qadar dam oladi, ozuqalantiriladi. Atrof-muhit qor, yomg'ir iflosligidan tozalab turiladi. Qish havosi ayrim kasalliklarni bartaraf etadi. Bolalar yaxmalaklarda uchib, o'zlarining jismoniy salomatliklarini tiklaydilar. Hayvonlar, o'simliklar olami bu faslda alohida parvarishni talab etadi. Ular uchun issiq joy, to'yimli ozuqa, suv va toza havo zarur. Bahorgi ekin ishlari uchun tayyorgarlik olib boriladi. Qish fasli bilan bog'liq ekologik qadriyatlar: hayvonlar, qushlar, o'simliklar uchun alohida g'amxo'rlik; atrof-muhitni kor-omg'irdan tozalash, toza-ozodalikka rioya etish, yerga mehr bilan munosabat; jismoniy chiniqish, inson mehnati mahsulidan baxramand bo'lish, rohatlanish; oppoq qordan g'ururlanish, ilhomlanish, ruhiyatini ko'tarish, salomatligini mustahkamlash.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarini fasllarni mohiyatini o'rganishda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirish jarayonida jonli va jonsiz tabiatning voqeahodisalari to'g'risidagi bilimlari aniqlanadi va kengaytiriladi; tabiat va jamiyatda yuz beradigan voqea va hodisalarning qonuniyatlari haqidagi dastlabki tushunchalar shakllantiriladi; tabiatda bo'ladigan mavsumiy o'zgarishlarning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi bilim, malaka va ko'nikmalarni amaliy faoliyatda qo'llashga

o'rgatiladi; o'simlik va hayvonot olamini parvarish qilish bo'yicha kattalar mehnatida qo'lidan kelgan mehnat bilan ishtirok etish, yordam berish ehtiyoji paydo qilinadi; atrof-muhitning ekologik toza-ozodaligini saqlash odati shakllantiriladi; an'anaviy ovqatlar, yil fasllarida yuz beradigan o'zgarishlar, shifobaxsh ne'matlardan foydalanish, dangasalikning sog'liqqa zarari, mehnat meyeri haqidagi ma'lumotga ega qilinadi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni ekologik qadriyatlarga o'rgatishda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirish, tarbiyalash, tabiatga, atrof-muhitga nisbatan mehr-muhabbat uyg'otish, asrab-avaylash hohishini tarbiyalash ishi ma'lum izchillik asosida olib boriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik qadriyatlarni o'rgatishda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirishning samaradorligi dars va darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning rang-barangligi, usullari va vositalarining mashg'ulot shakliga mosligiga bog'liq. Bu yoshdagi o'quvchilarning ekologik qadriyatlar ruhida tarbiyalashda hikoya, suhbat, ko'rgazmali, she'r, badiiy, publitsistik asarlardan parchalar o'qib berish, jonli burchaklardan foydalanish, tabiat shaydolari bilan uchrashuv va suhbatlar o'tkazish, sayohat uyushtirish va boshqa ta'limiy-tarbiyaviy usullardan foydalanish ham taqozo etiladi.

XULOSA. Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda ekologik qadriyatlarni o'rgatishda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirishni to'g'ri tashkil etish va o'tkazishda muhim pedagogik talablar, shart-sharoitlar, tamoillar, xususiyatlarga amal qilish ekologik tarbiya samaradorligining muhim omillaridandir.

Ekologik mavzularda tashkil etiladigan darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning natijasini oldindan ko'ra bilish, dolzarb mavzularni olib chiqish, xududiy muammolarga e'tibor, maqsadni aniq ko'ra bilish, dars va maktabdan tashqari tarbiyaviy tadbirning

o‘zaro aloqadorligini ta‘minlash, maktab pedagogik jamoasi, ota-onalar va jamoatchilik hamkorligida tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va ruhiy xususiyatlarini hisobga olgan holda halqimizning ekologik qadriyatlarini, urf-odatlarini, an‘analari asosida tarbiyaviy tadbir mazmunini ishlab chiqish va uyushtirish ularda milliy ekologik qadriyatlarga muhabbat hissini tarbiyalashga xizmat qiladi.

Bugungi ta‘lim tizimida ekologik qadriyatlarni o‘rgatishda tadqiqotchilik ko‘nikmasini rivojlantirishning pedagogik asoslarini yaratish va tadqiq etishni taqozo etadi. Boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilari uchun tadqiqotchilik ko‘nikmasining loyihaviy xarakterga ega dasturlarini ishlab chiqish lozim. Ekologik qadriyatlarni o‘rganishda tadqiqotchilik ko‘nimasini rivojlantirishda ta‘lim-tarbiya doirasidagi mazmuni tizimli tahlil etilishi lozim.

Jumladan, darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning har bir shakli aniq maqsad asosida, natijasini oldindan ko‘ra bilgan holda dolzarb ekologik masalalarga bag‘ishlab o‘tkazilsa, o‘quvchida shakllantirilishi lozim bo‘lgan ekologik qadriyatlar ularning xulq-atvori meyoriga mos bo‘lishi, ko‘rgazmali vositalar va jixozlarning o‘quvchi ekologik madaniyatini

shakllantirishga qaratilganligi, tarbiyaviy tadbirning amaliy yo‘nalishini kuchaytirish, tadqiqotchilik asosida tadbir o‘tkazayotgan o‘qituvchining tarbiyaviy jarayonni tashkil etish qonuniyatlari, qarama-qarshiliklari, tashkil etish mahorati, natijani tahlil etish darajasidagi bilim, malaka va ko‘nikmalar muhim ahamiyatga. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini darsdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayonida ekologik qadriyatlar ruhida tarbiyalash samaradorligi tarbiyaviy tadbirning eng maqbul, noan‘anaviy shakllaridan, rang-barang metod va vositalaridan foydalanishga, tadqiqotchilik-tarbiyaviy jarayonni boshqarish va unga rahbarlikka, izlanuvchanlik jarayonning natijasini hisobga olishga bog‘liq.

Shuningdek, ta‘lim-tarbiya jarayoni andazasini yaratishda uni bosqichma bosqich tashkil etish, mashg‘ulotlarning o‘quvchi yoshi va individual xususiyatlariga, qiziqishlariga mosligi, dolzarbligi, xududiy sharoitdan kelib chiqishi, darsdan va maktabdan tashqari ishlarning dars bilan o‘zaro aloqada olib borish, tarbiyaviy tadbirning rang-barangligi, noan‘anaviyligi, o‘quvchi egallagan ekologik bilimlarning o‘quvchi kundalik hayotiy ehtiyojiga aylanib qolishiga erishish tamoyillariga asoslanish tadqiqotchilik asosida o‘qitish metodikasining asosli va samarador ekanligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мусурмонова О. Ёшларни маънавий-ахлокий кадриятлар руҳида тарбиялаш. Услубий кулланма. Тошкент-1996 йил.
2. Яздонов З.Ш. Ўзбек халқ экологик маданияти аънаналарини тиклаш ва ривожлантириш тенденциялари. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Самарқанд – 2019. -Б.11.
3. Mustaqillik: Izohli ilmiy-ommabop lug‘at. M.Abdullayev va boshqalar. To‘ldirilgan uchinchi nashri. T.: “Sharq”, 2006. -528 b.
4. To‘lanov J. Qadriyatlar falsafasi. -O‘zbekiston, 1998. -236 b.
5. Рахимқулова М.Б. Бошланғич синф ўқувчиларини дарсдан ташқари жараёнда экологик қадриятлар руҳида тарбиялаш. Педагогика фанлари номзодилиги учун тақдим этилган диссертация. -Т.: 2000 йил, -140 б.
6. Raximqulova Maxbuba Baxronovna. (2023). DEVELOPING TEACHER’S SKILLS IN USING SCIENTIFIC METHODOLOGICAL ARTICLES IN SCIENCE TEACHING. International Journal of Advance Scientific Research, 3(09), 122–127. <https://doi.org/10.37547/ijasr-03-09-21>